EEN VERKENNING VAN POLITIEKE BETROKKENHEID IN FRYSLÂN

INWONERS OVER BELANGRIJKE THEMA'S EN HUN DEELNAME

CIJFERS / MENSEN / INZICHT

INHOUD

INLEIDING 3
BELANGRIJKSTE MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S VOOR INWONERS 4
Thema's op landelijk niveau 4
Thema's voor Fryslân 5
Verschillen tussen groepen 6
Verwachtingen voor 2040 8
POLITIEKE BETROKKENHEID VAN INWONERS 10
Betrokkenheid bij verkiezingen 10
Het beeld vanuit de regio 15
Vertrouwen in de overheid 15
Landelijke vertegenwoordiging van Fryslân 16
Betrokkenheid op lokaal niveau 17
TOT SLOT 19
BRONNEN 21
BIJLAGE 1: COMPLETE VRAGEN BELANGRIJKSTE ONDERWERPEN 22
BIJLAGE 2: METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING 24

// INLEIDING

Met twee verkiezingen in aantocht doemt de vraag op hoe het ervoor staat met de politieke betrokkenheid van de inwoners van Fryslân. Wat zijn belangrijke thema's voor Fryslân volgens de inwoners? Wat zijn hun redenen om naar de stembus te gaan? Hoe kijken ze naar de invloed die ze hebben op landelijk en lokaal beleid? Met deze publicatie willen we inzicht bieden in hoe het staat met de politieke betrokkenheid van de inwoners van Fryslân. Politieke betrokkenheid van de inwoner is een belangrijk element voor een goed functionerende democratie en het is daarmee van belang om hier een goed beeld van te hebben.

Factsheet

Een beknopte publieksversie van dit onderzoek is te lezen in een factsheet. Klik op onderstaande afbeelding om het document te openen.

Een verkenning van politieke betrokkenheid in Fryslân

// inwoners over de belangrijkste thema's en hun deelname

Factsheet

Met twee verkiezingen in aantocht rijst de vraag: hoe betrokken zijn de inwoners van Fryslân bij de politiek? Wat vinden zij belangrijke thema's, waarom stemmen ze wel of niet, en wat vinden zij van hun invloed op lokaal en landelijk beleid? In deze factsheet zetten we de belangrijkste inzichten op een rij.

De bijbehorende publicatie biedt extra cijfers en aanvullende verdieping.

Belangrijkste maatschappelijke thema's voor inwoners van Fryslân

Inwoners is gevraagd naar wat zij zien als de drie belangrijkste onderwerpen voor Fryslân. 'Wonen voor jongeren' werd het vaakst genoemd, gevolgd door de stikstofcrisis en de toekomst van de gezondheidszorg. Hoewel deze top vijf grotendeels overeenkomt tussen verschillende groepen, zijn er enkele opvallende verschillen op basis van leeftijd en opleidingsniveau. Zo vinden jongeren bereikbaarheid en immigratie belangrijker dan landbouw en zorg, terwijl 75-plussers juist de toekomst van de gezondheidszorg bovenaan zetten.

Figuur 1

De vijf belangrijkste onderwerpen die in Fryslân spelen volgens inwoners van Fryslân

Inwoners mochten maximaal drie onderwerpen kiezen.

Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

2040

Ook is gekeken naar de verwachtingen voor de toekomst. Inwoners van Fryslân denken dat het in 2040 vooral slechter zal gaan met de bestaanszekerheid en betaalbaarheid, zorg, vergrijzing, het klimaat en de woningmarkt. Dit zijn ook de thema's – met uitzondering van vergrijzing – waarop volgens hen nu al ingezet moet worden voor een leefbaar Fryslân in 2040.

// BELANGRIJKSTE MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S VOOR INWONERS

Thema's op landelijk niveau

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) heeft eind 2024/begin 2025 op landelijk niveau onderzoek gedaan naar wat Nederlanders als de belangrijkste maatschappelijke problemen zien. Hierbij werden de volgende overkoepelende thema's vastgesteld[1]:

Figuur 1: De belangrijkste maatschappelijke problemen volgens de inwoners van Nederland

Bron: SCP, 2025b, bewerkt door planbureau Fryslân

Het onderzoek van SCP ziet belangrijke verschillen tussen mensen en de problemen die ze benoemen. Stemintentie (op welke politieke partij ze verwachten te gaan stemmen), opleiding, leeftijd en geslacht spelen een rol in de problemen die worden benoemd. Zo komt het thema immigratie bijvoorbeeld vaker naar voren bij 55-plussers en aanhangers van de PVV. Jongeren noemen juist vaker het thema wonen. Politiek wordt voornamelijk als probleem benoemd door mannen, hbo- of wo-opgeleiden en aanhangers van GroenLinks-PvDA en D66 (SCP, 2025b).

Dit landelijke beeld roept de vraag op: zien inwoners van Fryslân dezelfde maatschappelijke problemen als het belangrijkst voor Fryslân? En zijn er ook in Fryslân belangrijke verschillen zijn tussen groepen mensen en de problemen die ze benoemen? Planbureau Fryslân heeft hier begin 2025 onderzoek naar gedaan.

[1] Tegelijkertijd met het verschijnen van deze publicatie komt het SCP met nieuwe cijfers hierover. Zie SCP. (2025b). *Burgerperspectieven 2025: Bericht 3. Update: stand van het land.* https://www.scp.nl/documenten/2025/10/20/burgerperspectieven-2025-bericht-3

Thema's voor Fryslân

In het onderzoek is aan de leden van Panel Fryslân[2] gevraagd wat zij op dit moment de drie belangrijkste onderwerpen vinden die in Fryslân spelen. 'Wonen voor jongeren' werd, met een ruime voorsprong, duidelijk als het belangrijkste thema gezien (zie figuur 2). Daarna volgden de stikstofcrisis en de toekomst van de gezondheidszorg. Het functioneren van de woningmarkt en de toekomst van de landbouw in Fryslân behoren verder tot de top vijf. Deze onderwerpen hebben een inhoudelijke overlap met de thema's uit de top drie.

Figuur 2: De vijf belangrijkste onderwerpen die in Fryslân spelen volgens inwoners van Fryslân

Inwoners mochten maximaal drie onderwerpen kiezen.
Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Op het eerste gezicht zien we in het onderzoek voor Fryslân overeenkomsten én verschillen met het landelijke onderzoek van SCP. De onderzoeken zijn niet identiek opgezet en daarmee beperkt vergelijkbaar, maar geven wel een globaal beeld. De thema's immigratie, hoge prijzen en het tekort aan betaalbare woningen zien we direct of indirect bij beide onderzoeken langskomen. Immigratie haalt niet de algemene top vijf, maar wel bijvoorbeeld die van de jongeren. Hoge prijzen zien we terugkomen bij onderwerpen waarvan de inwoners van Fryslân verwachten dat het in 2040 slechter mee zal gaan. Hier komen we later op terug.

Gerelateerd aan het thema 'de manier van samenleven' konden inwoners van Fryslân de opties mienskip/gemeenschapsgevoel, verenigingsleven en vrijwilligerswerk, en groeiende politieke polarisatie aangeven als belangrijkste onderwerpen die momenteel in Fryslân spelen. Deze onderwerpen werden respectievelijk door slechts 6, 2 en 7 procent van de respondenten benoemd als belangrijkste onderwerp. Wat betreft 'politiek en bestuur' was er de optie betrouwbaarheid van de overheid. Deze werd door 7 procent van de respondenten gezien als het belangrijkste onderwerp.

[2] Panel Fryslân is het panel van 9.000 representatieve inwoners van Fryslân van Planbureau Fryslân. Voor meer informatie hierover, zie bijlage 2 of https://www.planbureaufryslan.nl/panelfryslan/ .

Verschillen tussen groepen

Het SCP onderzoek liet zien dat er belangrijke verschillen zijn tussen mensen en de problemen die ze benoemen. Wij hebben geanalyseerd of dit ook het geval is bij de inwoners van Fryslân met betrekking tot dit onderwerp. De onderwerpen uit de top vijf komen grotendeels terug bij alle groepen respondenten. Alleen de jongste en de oudste leeftijdsgroepen wijken hierin iets af. Bij jongeren (18 t/m 34 jaar) staan de toekomst van de landbouw en de gezondheidszorg niet in de top vijf. In plaats daarvan vinden zij bereikbaarheid (21%) en immigratie (18%) belangrijker (zie figuur 3). Onder inwoners van 75 jaar en ouder komt 'wonen voor jongeren' niet in de top vijf voor; zij noemen vergrijzing (22%) als een belangrijker thema.

Figuur 3: De top 5 belangrijkste onderwerpen die spelen in Fryslân op basis van leeftijd

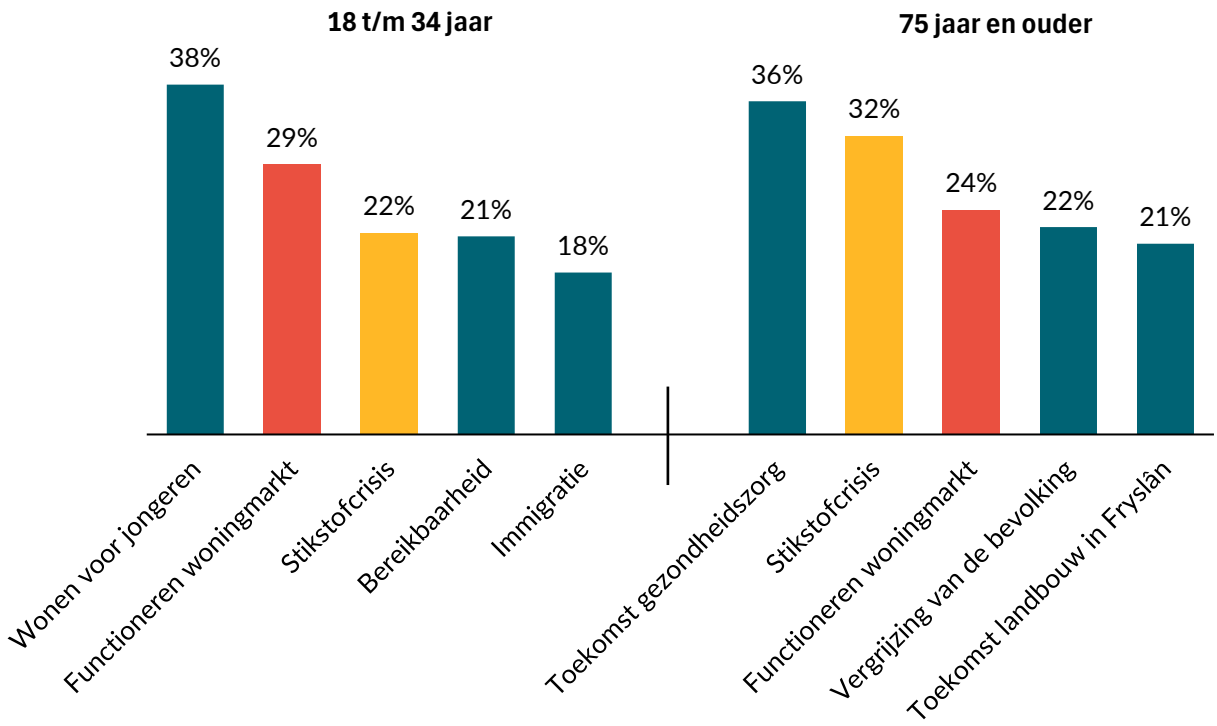

Inwoners mochten maximaal drie onderwerpen kiezen.
Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Verder zien we ook nog verschillen tussen groepen wat betreft het gewicht dat ze geven aan de belangrijkste vijf thema's. Voor een aantal groepen staat 'wonen voor jongeren' niet op de eerste plaats. Voor inwoners van 65 jaar en ouder is de toekomst van de gezondheidszorg het belangrijkste onderwerp — dit geldt ook voor mensen zonder startkwalificatie (zie figuur 4). Inwoners met een hbo- of wo-opleiding vinden het functioneren van de woningmarkt het meest belangrijk.[3]

[3] Over het algemeen zit er veel overlap in de groep ouderen en de inwoners zonder startkwalificatie. Als we hiervoor corrigeren worden met name de verschillen tussen inwoners zonder startkwalificatie en middelbaar opgeleiden kleiner.

Figuur 4: De top 5 belangrijkste onderwerpen die spelen in Fryslân op basis van opleidingsniveau

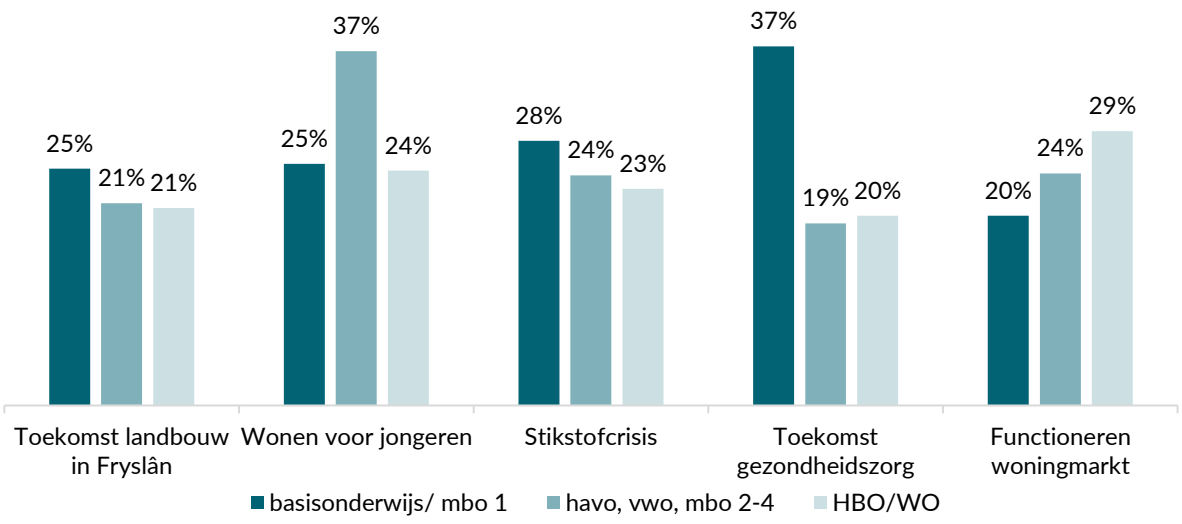

Inwoners mochten maximaal drie onderwerpen kiezen.
Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Verwachtingen voor 2040

Naast de onderwerpen die op dit moment spelen, is het ook van belang om inzicht te krijgen in de langere termijn. In het najaar van 2024 hebben we de panelleden gevraagd om hun blik te richten op Fryslân in 2040. Allereerst hebben we gepeild waar hun zorgen voor 2040 liggen, door te vragen met welke onderwerpen zij denken dat het in 2040 slechter zal gaan in Fryslân dan nu. De lijst van onderwerpen is met het oog op de toekomst breder geformuleerd vanuit de thema's van brede welvaart en is daarmee niet identiek aan die van de vorige vraag. Ze zijn daarom beperkt met elkaar te vergelijken, maar geven wel een duidelijke indicatie van waar het zwaartepunt voor de inwoners ligt. Ruim de helft van de panelleden gaf aan dat zij verwachten dat het slechter zal gaan met de bestaanszekerheid en de betaalbaarheid van het leven in 2040 (zie figuur 5). Daarna werden gezondheid en zorg, en vergrijzing het vaakst genoemd. Deze laatste twee thema's zijn sterk met elkaar verbonden. In de top vijf staan verder de onderwerpen milieu en klimaat, en de woningmarkt.

Het onderwerp bestaanszekerheid en de betaalbaarheid van het leven zagen we nog niet terugkomen bij de vijf belangrijkste onderwerpen die momenteel in Fryslân spelen (figuur 2). Wel zagen we in het landelijke SCP onderzoek 'hoge prijzen' naar voren komen als één van de belangrijkste problemen die volgens inwoners momenteel in Nederland speelt. Dit kan ermee te maken hebben dat de onderwerpen in de vraag over de huidige belangrijkste onderwerpen in Fryslân specifieker geformuleerd waren, namelijk als 'armoedebestrijding' en 'energiekosten'. Bestaanszekerheid en de betaalbaarheid van het leven is een breder geformuleerd thema, waar meer zaken onder vallen. Ook is het mogelijk dat bestaanszekerheid/betaalbaarheid een thema is waarvan inwoners verwachten dat het in 2040 slechter mee zal gaan, maar het nog niet identificeren als het belangrijkste onderwerp voor het heden.

Figuur 5: De top vijf onderwerpen waarvan inwoners van Fryslân verwachten dat het in 2040 slechter zal gaan in Fryslân dan nu

Inwoners mochten meerdere onderwerpen kiezen. Zie bijlage 1 voor de volledige vraag.
Bron: Panel Fryslân (2024), Planbureau Fryslân

Onderwerpen waar nu op ingezet moet worden

De vervolgvraag die we hebben gesteld is wat voor hen de belangrijkste onderwerpen zijn om (als samenleving en politiek) nu al op in te zetten voor een mooi Fryslân in 2040. De antwoordopties waren hierbij hetzelfde als bij de voorgaande vraag. Opvallend is dat de meningen hier wat meer verdeeld waren en dat deelnemers minder onderwerpen aankruisten. Bestaanszekerheid/betaalbaarheid (36%) en gezondheid en zorg (34%) blijven echter duidelijk de twee belangrijkste thema's. Ook milieu en klimaat (30%), en de woningmarkt (28%) worden weer veel genoemd. Vergrijzing is uit de top vijf verdwenen, mogelijk omdat mensen minder goed weten hoe hierop gericht actie kan worden ondernomen. In plaats daarvan zien we de leefbaarheid van de woonomgeving als laatste in de top vijf verschijnen (19%).

Opvallend is dat 36% van de inwoners verwacht dat het in 2040 slechter zal gaan met de jeugd, terwijl slechts 17% vindt dat hier nu daadwerkelijk op moet worden ingezet. Deze tegenstelling wordt deels veroorzaakt door zowel de oudste (75+) als de jongste groep inwoners (18–34 jaar). De oudste groep vormt het grootste aandeel dat verwacht dat het slechter zal gaan met de jeugd (42%), gevolgd door de jongste groep (40%). Toch vindt slechts 13% van de 75-plussers en 17% van de jongeren dat hier nu actie op moet worden ondernomen. Deze discrepantie is deels te verklaren doordat respondenten bij de eerste vraag meerdere antwoorden mochten geven, terwijl ze bij de tweede vraag slechts drie onderwerpen mochten kiezen. Relatief weinig mensen tussen de 50 en 64 jaar verwachten dat het in de toekomst slechter zal gaan met de jeugd. Logischerwijs vinden zij het dan ook minder belangrijk om hierop in te zetten dan op andere thema's.

// POLITIEKE BETROKKENHEID VAN INWONERS

Betrokkenheid bij verkiezingen

Een manier voor inwoners om hun betrokkenheid te laten zien over maatschappelijke thema's die voor hen belangrijk zijn, is door het uitbrengen van hun stem tijdens verkiezingen. Toch maakt niet iedereen in Nederland en Fryslân gebruik van de mogelijkheid om te stemmen. De opkomstpercentages voor de Tweede Kamerverkiezingen en gemeenteraadsverkiezingen van de afgelopen tien jaar laten zien dat rond de 20 procent van de kiesgerechtigden geen gebruik maakt van hun stemrecht bij de Tweede Kamerverkiezingen, oplopend tot ongeveer 45 procent bij de gemeenteraadsverkiezingen (Kiesraad, 2025).

Figuur 6: opkomst van inwoners bij verkiezingen

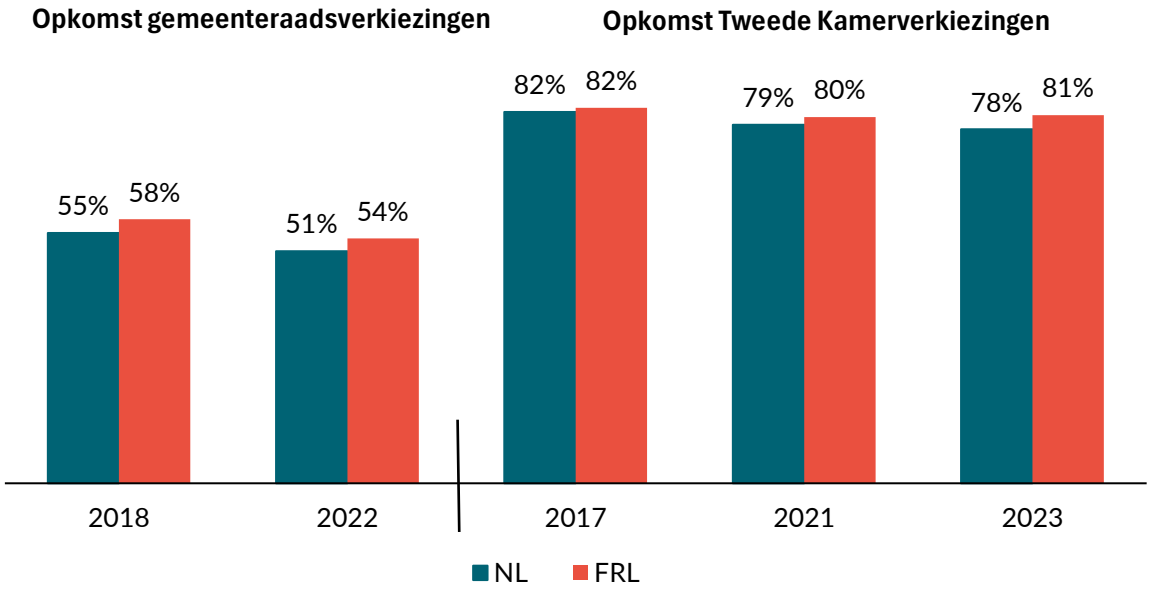

Bron: Kiesraad 2025, bewerkt door Planbureau Fryslân

Dit roept de vraag op welke factoren bepalen of mensen al dan niet gaan stemmen. Begin 2025 heeft Planbureau Fryslân aan de leden van Panel Fryslân gevraagd wat voor hen de belangrijkste redenen waren om wel te gaan stemmen bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen. Respondenten konden hierbij meerdere redenen aangeven. De drie redenen die het meest genoemd werden verwezen naar het belang van stemmen voor de democratie, de gevoelde verantwoordelijkheid om te stemmen en de mening dat stemmen een plicht is (zie figuur 7). Deze redenen lijken te wijzen op een intrinsieke motivatie ten aanzien van het stemmen zelf of ten aanzien van de democratie. Het gaat hierbij niet om wat stemmen oplevert voor bijvoorbeeld de zetelverdeling, maar om de waarde die het stemmen in zichzelf heeft en als bijdrage aan het democratische systeem.

Motivatie om te gaan stemmen

Maar ook extrinsieke motivatie lijkt een rol te spelen. Respondenten geven aan te gaan stemmen om met hun stem hun mening te laten horen, te willen zorgen dat de juiste partij won en om invloed te willen uitoefenen op beleid. Een ander soort motivatie richt zich op kennis: voor 20 procent van de respondenten was het goed geïnformeerd zijn over de verkiezingen een reden om te gaan stemmen.

Figuur 7: de vijf belangrijkste redenen om te stemmen voor inwoners van Fryslân

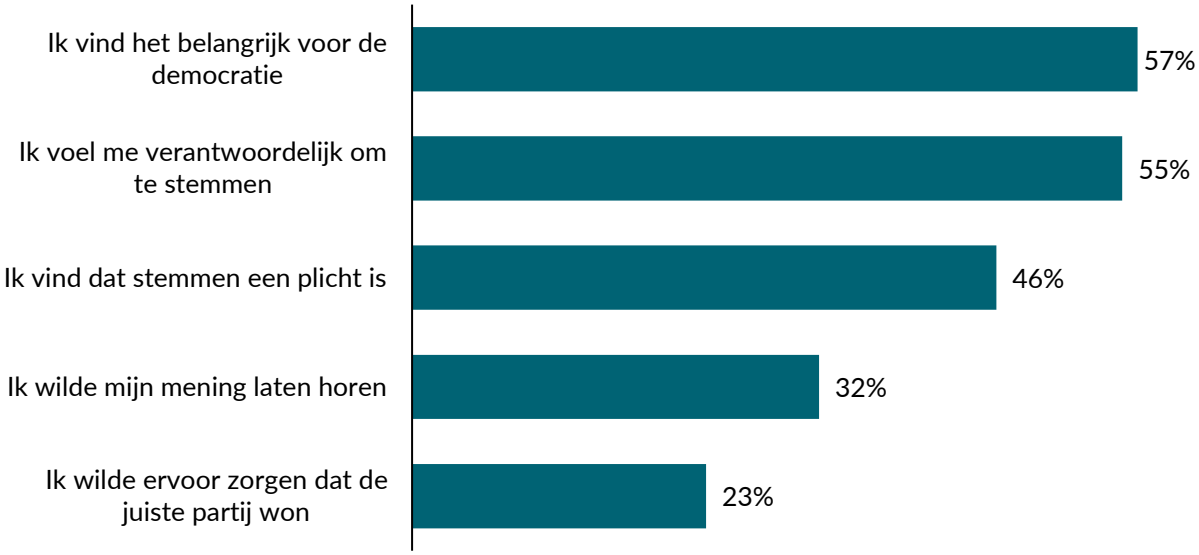

Inwoners mochten meerdere onderwerpen kiezen.
Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Ook hier zijn groepsverschillen tussen de respondenten zichtbaar. Jongeren hebben over het algemeen meer redenen aangevinkt om te stemmen en noemen ook vaker de top vijf redenen dan andere leeftijdsgroepen. Zo geeft 63 procent van de jongeren aan dat zij stemmen omdat zij het belangrijk vinden voor de democratie, tegenover 53 procent van de 75-plussers. Daarnaast voelt 62 procent van de jongeren zich verantwoordelijk om te stemmen, terwijl dit bij slechts 47 procent van de 75-plussers het geval is. Het grootste verschil is te zien bij de reden ‘je mening willen geven’: 41 procent van de jongeren kiest dit als reden om te stemmen, tegenover slechts 20 procent van de 75-plussers. Voor jongeren is goed geïnformeerd zijn over de verkiezingen ook een belangrijke reden om te stemmen. Met 31 procent staat dit voor hen op de zesde plaats van belangrijkste stemmotieven. Bij de andere leeftijdsgroepen speelt dit een minder grote rol: daar ligt het aandeel tussen de 16 en 18 procent.

Ook het opleidingsniveau laat verschillen zien. Mensen met een hbo- of wo-diploma geven een groter aantal redenen op dan mensen met een mbo-diploma of zonder startkwalificatie (zie tabel 1). Ook is het aandeel hbo- en wo-geschoolden dat 'Ik vind het belangrijk voor de democratie' als een van hun belangrijkste stemredenen noemt met 71 procent aanzienlijk groter in vergelijking met de andere opleidingsniveaus.

Tabel 1: de vijf belangrijkste redenen om te stemmen voor inwoners van Fryslân uitgesplitst op opleidingsniveau

	Totaal	basisonderwijs/ mbo 1	havo, vwo, mbo 2-4	hbo, wo
Ik wilde invloed uitoefenen op beleid	22%	10%	27%	26%
Ik voel me verantwoordelijk om te stemmen	55%	47%	56%	63%
Ik wilde mijn mening laten horen	32%	21%	40%	29%
Ik vind dat stemmen een plicht is	46%	38%	48%	50%
Ik wilde ervoor te zorgen dat de juiste partij won	23%	18%	25%	25%
Ik vind het belangrijk voor de democratie	57%	44%	56%	71%
Ik wilde een signaal afgeven	18%	20%	21%	11%

Meest gekozen reden
Top 5 meest gekozen redenen

Inwoners mochten meerdere onderwerpen kiezen.
Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Opkomstgedrag bij verkiezingen

In een recent landelijk onderzoek van Motivaction is in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken het opkomstgedrag van de Nederlandse kiezer onderzocht. De vraag is hoe de uitkomsten van dit onderzoek zich verhouden tot de resultaten voor inwoners van Fryslân. Motivaction identificeert negen bepalers voor opkomstgedrag bij verschillende verkiezingen (Motivaction, 2025)[4]. Voor de Tweede Kamer verkiezingen zijn volgens het onderzoek de volgende gedragsbepalers het meest belangrijk (zie figuur 8):

- *Algemene verkiezingskennis*: hoe meer kennis over verkiezingen, hoe vaker Nederlanders stemmen.
- *Positieve sociale norm*: mensen stemmen vaker als zij stemmen beschouwen als iets wat hoort en als de mensen die belangrijk voor hen zijn stemmen beschouwen als bijvoorbeeld iets belangrijks, of normaal gesproken gaan stemmen.
- *Weerstand*: aversie, inertia, scepsis: hoe meer weerstand, hoe vaker men niet stemt. Weerstand kan bestaan uit aversie tegen het stemproces zelf, inertia (vanuit gewoonte, gemakzucht, of vergeetachtigheid niet gaan stemmen) en uit scepsis, waarbij men twijfelt aan het nut of de impact van het stemmen.

[4] Behalve op Tweede Kamer- en gemeenteraadsverkiezingen, richt het onderzoek zich ook op verkiezingen voor de Provinciale Staten, de Waterschappen en het Europees Parlement.

Voor de lokale verkiezingen (gemeenteraad, Provinciale Staten en waterschappen) spelen de eerste twee bepalers ook de voornaamste rol, maar wel in mindere mate. Op de derde plaats staat voor lokale verkiezingen de volgende bepaler:

- *Bewuste afweging per verkiezing*: Nederlanders die per verkiezing bepalen of ze gaan stemmen, stemmen minder vaak.

Andere bepalers met een wat hoger relatief gewicht (groter dan 7%) zijn allereerst de houding 'stemmen geeft invloed'. Hoe meer men denkt dat stemmen invloed geeft, hoe vaker men stemt. Daarnaast speelt bij lokale verkiezingen een rol of men negatieve emoties heeft ten aanzien van niet-stemmen. Hoe sterker de negatieve emoties over niet-stemmen (bijvoorbeeld schuldig, boos, spijt), hoe vaker men stemt.

Figuur 8: Bepalers voor opkomstgedrag bij verschillende verkiezingen

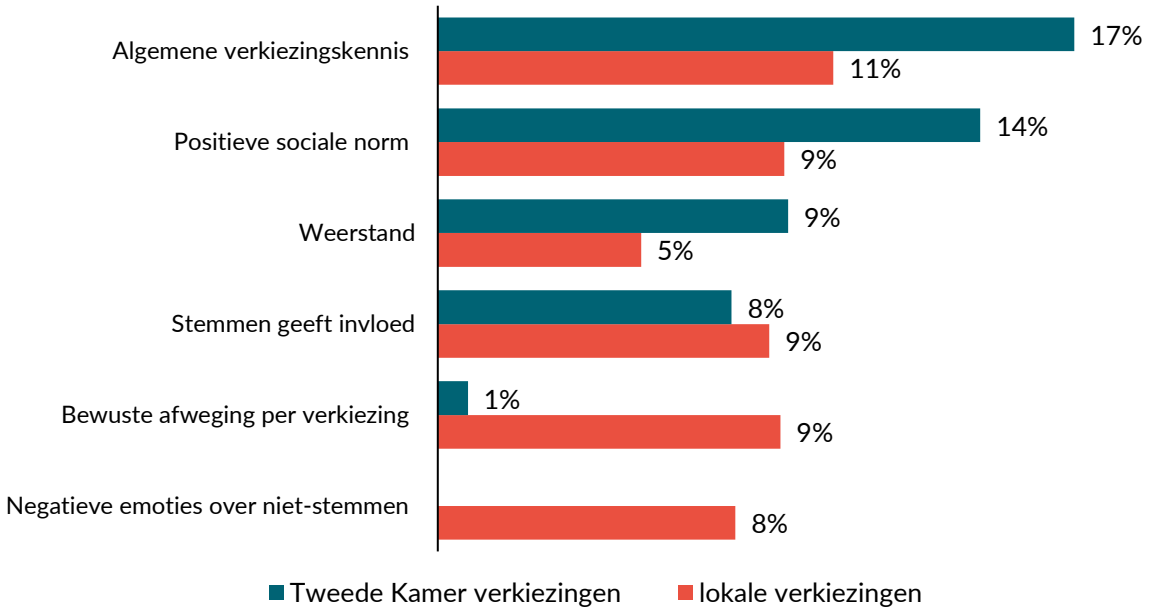

Bron: Motivaction (2025), bewerkt door Planbureau Fryslân

We hebben gezien dat de belangrijkste redenen om te gaan stemmen voor inwoners van Fryslân te maken hadden met het belang van stemmen voor de democratie, en de verantwoordelijkheid en/of plicht om te stemmen. Deze redenen lijken hier een bepaalde norm te stellen ten aanzien van stemmen. In het raamwerk van de gedragsbepalers van Motivaction passen zij bij een positieve (sociale) norm om te gaan stemmen. Daarnaast zagen we 'houding: stemmen geeft invloed' ook terugkomen: de inwoners gaven aan te zijn gaan stemmen om hun mening te laten horen, te willen zorgen dat de juiste partij won en om invloed te willen uitoefenen op beleid. Tot slot was voor eenvijfde van de inwoners het goed geïnformeerd zijn over de verkiezingen een reden om te gaan stemmen, wat overeenkomt met de door Motivaction vastgestelde gedragsbepaler van 'algemene verkiezingskennis'. We zagen dat dit met name een belangrijke reden was voor jongeren. De belangrijkste positieve gedragsbepalers uit het onderzoek van Motivaction komen dus overeen met de belangrijkste redenen om te stemmen die we zien in Fryslân en versterken daarmee het beeld over de redenen die inwoners hebben om te gaan stemmen.

Het onderzoek van Motivaction richt zich ook op negatieve gedragsbepalers ten aanzien van stemmen, zoals weerstand. In het onderzoek uitgevoerd door Planbureau Fryslân konden hier geen conclusies over worden getrokken, aangezien de aantallen niet-stemmers onder de respondenten te laag waren. Wel zijn er verschillende landelijke onderzoeken gedaan naar niet-stemmen, die hier iets meer licht op laten schijnen. We stippen er kort twee aan.

Inzicht in niet-stemgedrag als basis voor gerichte aanpak

In de Atlas van Afgehaakt Nederland (2021) is onderzocht hoe het staat met 'afhaken' wat betreft de politieke participatie in Nederland, door bijvoorbeeld niet deel te nemen aan verkiezingen. Gekeken naar de opkomstpercentages voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, viel het de onderzoekers op dat er een samenhang was tussen een lagere opkomst in een regio en bepaalde kenmerken die ze daar aantroffen. Ze zagen vooral een samenhang tussen een lagere opkomst en de aanwezigheid in de regio van een minder goed ervaren gezondheid, meer eenzaamheid, minder vrijwilligers, meer arme huishoudens, meer bijstand, meer werkeloosheid en meer arbeidsongeschiktheid. Daarnaast zagen ze een samenhang met een lager vertrouwen in de medemens, een lager direct beschikbaar vermogen, meer obesitas, meer chronische zieken en meer medicijngebruik. In grote lijnen wijst dit op regio's waar sprake is van een verminderde brede welvaart. In relatie tot de situatie in Fryslân geeft dit reden om aandacht te schenken aan gebieden waar de genoemde kenmerken ook aanwezig zijn. Hier kan geïnventariseerd worden in hoeverre inwoners deelnemen aan het democratische proces en daarmee gerepresenteerd worden.

Tussen de opkomstpercentages voor de Tweede Kamerverkiezingen en gemeenteraadsverkiezingen is een flink verschil te zien van tegen de 30 procentpunt. Dit wijst op een groep kiezers die soms wel en soms niet stemt, afhankelijk van de verkiezingen. Volgens onderzoek van Kieskompas (Krouwel et.al., 2018) slaat bijna tweederde van de stemgerechtigden weleens een verkiezing over. Zij noemen dit de situationele (niet)stemmers en onderscheiden deze van de groep die nooit stemt. De vraag is wat de beweegredenen zijn van deze groep om in bepaalde gevallen niet te stemmen. Het onderzoek onderscheidt drie categorieën in de belangrijkste beweegredenen. Een van de redenen om niet te stemmen voor een verkiezing is gebaseerd op politieke negativiteit; in dit geval stemt men bijvoorbeeld niet uit protest, of omdat men denkt dat de eigen stem geen verschil maakt, of dat de politiek niet om hen geeft. De tweede categorie heeft te maken met politieke kennis en interesse; men stemt niet omdat men het idee heeft te weinig te weten, of bij gebrek aan interesse. De derde categorie van beweegredenen om niet te gaan stemmen is situatie afhankelijk: men kon niet stemmen wegens ziekte, vakantie, werk of andere persoonlijke omstandigheden.

Deze, en andere onderzoeken naar (situationeel) niet-stemmen bieden inzichten in de gemeenschappelijke kenmerken van de leden van deze groep. Dit maakt het mogelijk om gerichter in te zetten op het bevorderen van de opkomst van deze groep voor verkiezingen, zodat zij daarmee ook in de Tweede Kamer en gemeenteraad gerepresenteerd worden. Een ander aandachtspunt hierbij is de geografische locatie van de inwoner: regionale aspecten kunnen ook een rol spelen in de mate waarin men zich gerepresenteerd voelt. Dit is het onderwerp van het volgende onderdeel.

Het beeld vanuit de regio

In het rapport Elke Regio Telt! (2023) is vastgesteld dat er in Nederland onwenselijke verschillen zijn in Brede Welvaart tussen de verschillende regio's. De rol van de rijksoverheid werd hier vaak bij benoemd: de regio's voelen zich overgeslagen bij investeringen van het Rijk in de regio, er bestaat het idee dat het Rijk niet goed begrijpt wat er in de regio speelt en te veel op afstand staat, en de ondersteuning van de regio's vanuit het Rijk wordt gezien als niet toereikend. Mensen in de regio hebben het gevoel dat het Rijk geen recht doet aan wat zij belangrijk vinden en wat hun regio nodig heeft. Het rapport waarschuwt ervoor dat grote groepen mensen in de regio gefrustreerd raken, geen fiducie meer hebben in de politiek en zich soms ook afwenden van de samenleving. Dit kan de democratische gemeenschap en het gezag van de Nederlandse overheid ondermijnen. De bevindingen van het rapport laten zien dat regionale aspecten een rol kunnen spelen bij politieke betrokkenheid en de invloed die inwoners denken te kunnen hebben. Een nadere beschouwing hiervan voor Fryslân is dan ook gewenst. We zullen hierbij kijken naar het vertrouwen dat de inwoners hebben in de landelijke en lokale overheid en in hoeverre de inwoners van Fryslân zich vertegenwoordigd voelen in de landelijke politiek en media.

Vertrouwen in de overheid

Het is allereerst van belang om te kijken hoe het staat met het vertrouwen in de landelijke regering, de Tweede Kamer en de gemeente. In Fryslân is begin 2025 van alle instituties het vertrouwen in de regering het laagst, daarna volgt de Tweede Kamer (zie figuur 9). We zien hier een opvallend verschil met de gemeente, waarvan ruim een derde van de inwoners aangeeft er meer vertrouwen in te hebben. Dit verschil bestond in 2017 ook al, maar opvallend is dat het vertrouwen in de regering en Tweede Kamer sindsdien met respectievelijk 33 procent en 26 procent is gedaald, terwijl dit voor de gemeente slechts gaat om een daling van 4 procent. Het gedaalde vertrouwen in Fryslân sluit aan bij een landelijke trend (zie onder andere SCP, 2025b). In verschillende onderzoeken toont men zich hierover bezorgd en zoekt men naar aanbevelingen voor verbeteringen (SCP, 2025a, ROB 2025, Staatscommissie Rechtsstaat, 2024).

Figuur 9: Aandeel inwoners van Fryslân dat vertrouwen heeft in instituties

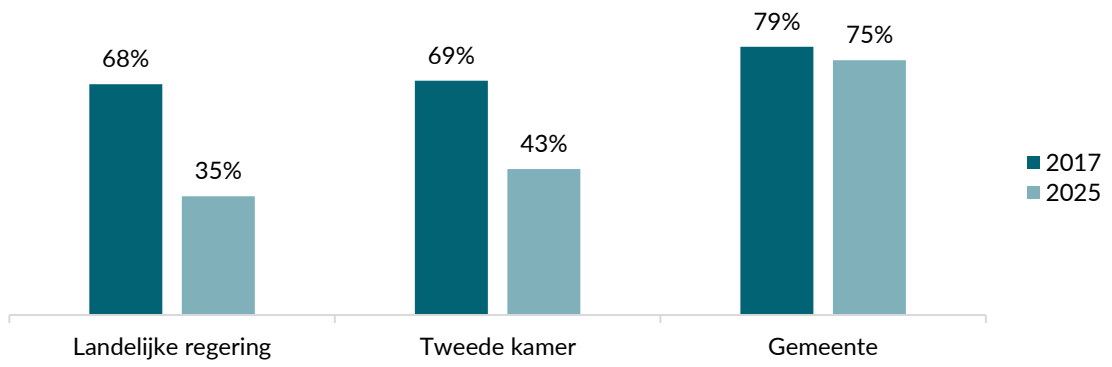

Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

De daling van het vertrouwen in deze instituties heeft zich in Fryslân niet vertaald in een soortgelijke daling in de opkomstpercentages voor de verkiezingen. De opkomst voor de Tweede Kamerverkiezingen is traditioneel hoger dan die voor de gemeenteraadsverkiezingen, terwijl het vertrouwen in de gemeente hoger is. Verder zien we in Fryslân tussen 2017 en de laatste verkiezingen een daling in opkomstpercentages van 2 procent voor de Tweede Kamerverkiezingen en van 4 procent voor de gemeenteraadsverkiezingen, een aanzienlijk kleinere daling dan de vertrouwenscijfers laten zien. Vraag is hierbij wel hoe het vertrouwen van de inwoners in de gemeente zich verhoudt tot het vertrouwen in de gemeenteraad en het college. Het is mogelijk dat inwoners hier verschillend tegenaan kijken.

Landelijke vertegenwoordiging van Fryslân

Een andere vraag is in hoeverre de inwoners van Fryslân zich vertegenwoordigd voelen in de landelijke politiek en media. Planbureau Fryslân heeft begin 2025 onderzocht hoe de panelleden aankeken tegen de landelijke aandacht voor de provincie Fryslân. Een meerderheid is van mening dat Fryslân te weinig aandacht krijgt in de landelijke politiek (zie figuur 10). Ruim een kwart staat hier neutraal tegenover en slechts 11 procent is het hier (helemaal) mee oneens. Een duidelijke meerderheid van de respondenten is het ook eens met de stelling dat de Nederlandse overheid te weinig geld en middelen investeert in Fryslân. Tegenover de stelling dat de Nederlandse regering weet wat er in Fryslân speelt, staan veel respondenten niet positief. Bijna de helft is het (helemaal) oneens met deze stelling en iets minder dan 30 procent staat er neutraal tegenover. We zien ook dat iets minder dan de helft van de respondenten vindt dat Fryslân te weinig aandacht krijgt in de landelijke media. Het bovenstaande geeft aan dat de zorgen die geschetst worden in het rapport Elke Regio Telt! ook een grond hebben in Fryslân. Ook hier is aandacht nodig voor de mate waarin inwoners van Fryslân zich landelijk vertegenwoordigd voelen en daarmee ook politiek betrokken.

Figuur 10: Aandeel inwoners van Fryslân die zich vertegenwoordigd voelen in de landelijke politiek en media

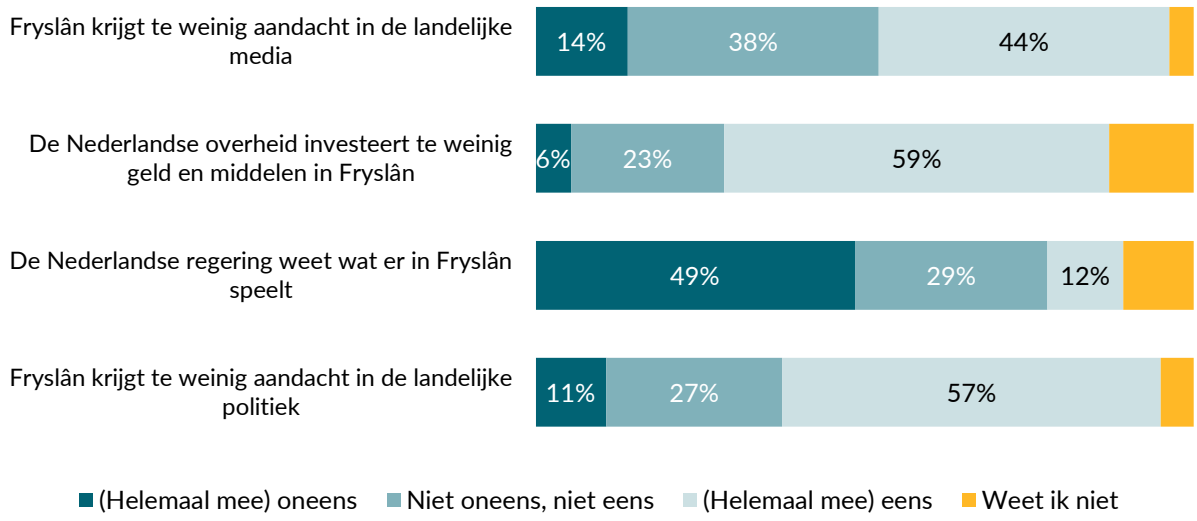

Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Betrokkenheid op lokaal niveau

Politieke betrokkenheid toont de inwoner niet alleen door naar de stembus gaan. Gevraagd naar de wens tot betrokkenheid bij lokaal beleid, geeft een kleine meerderheid van de leden van Panel Fryslân aan dat zij het (helemaal) eens zijn met de stelling dat ze graag betrokken willen worden bij het maken van beleid door de gemeente. Meer dan een kwart is het hier noch eens, noch oneens mee en minder dan een vijfde is het hier (helemaal) mee oneens. Gevraagd naar de wens om betrokken te worden bij het maken van beleid door de provincie liggen de positieve percentages wat lager: meer dan een derde is het hier (helemaal) mee eens.

Figuur 11: De wens tot betrokken zijn bij beleid van inwoners van Fryslân en de ervaren ondersteuning en ruimte voor burgerinitiatieven.

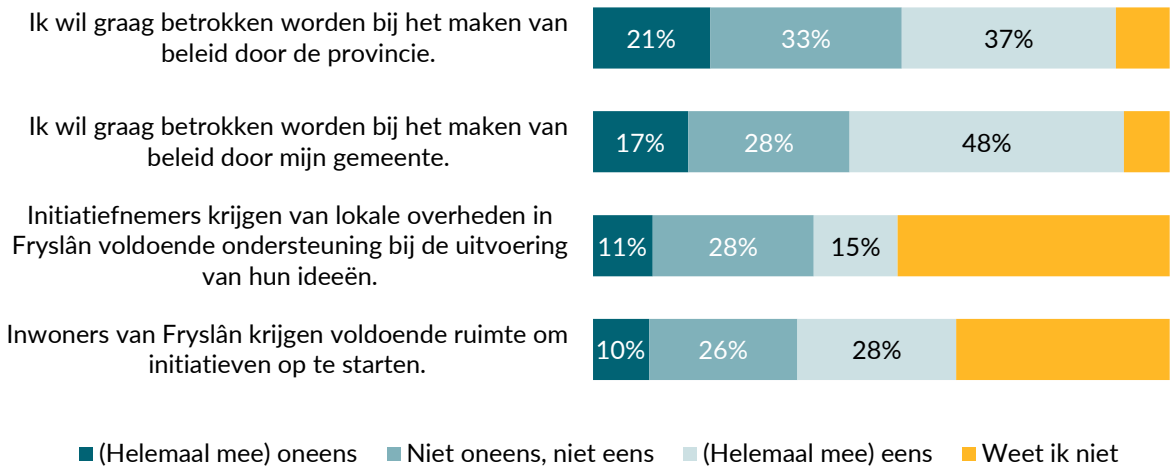

Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

Als we de cijfers voor de wens tot betrokkenheid bij het beleid van de gemeente uitsplitsen per leeftijdscategorie en gevolgde opleiding, dan zien we duidelijke verschillen tussen de verschillende groepen. Respondenten met een hbo- of wo-opleiding hebben vaker de wens om betrokken te worden bij het beleid dan degenen zonder startkwalificatie (zie figuur 12). Bij de leeftijdscategorieën is de wens om betrokken te zijn het grootst bij respondenten tot 49 jaar en het laagst bij de categorie van 50 tot en met 64 jaar. Dit laat zien dat bepaalde groepen liever betrokken willen worden bij beleid dan andere, wat het risico met zich meebrengt dat de eerste groep een grotere stem krijgt. Dit is de zogeheten participatieparadox; het oververtegenwoordigd zijn van een bepaalde groep personen in het democratische proces (ROB, 2025). Dit betekent dat een evenredige vertegenwoordiging van verschillende partijen in het democratische proces hier wel een aandachtspunt is.

Figuur 12: Het aandeel inwoners die het (helemaal) eens zijn met de stelling: 'Ik wil graag betrokken zijn bij beleid van de gemeente', uitgesplitst op leeftijd en opleidingsniveau

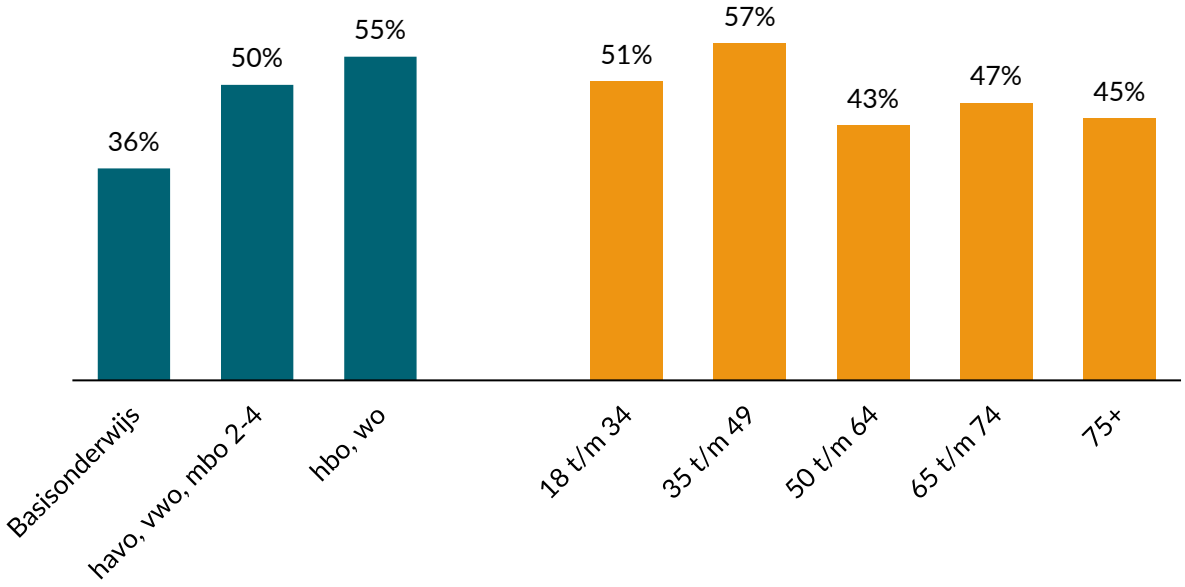

Bron: Panel Fryslân (2025), Planbureau Fryslân

// TOT SLOT

In deze rapportage hebben we gekeken naar de politieke betrokkenheid van de inwoners van Fryslân. Politieke betrokkenheid van de inwoner is een belangrijk element voor een goed functionerende democratie en het is daarom gewenst hier inzicht in te hebben. We hebben onderzocht wat belangrijke maatschappelijke thema's zijn voor Fryslân volgens de inwoners, zowel nu als met het oog op 2040. We hebben besproken wat de redenen zijn waarom inwoners al dan niet gaan stemmen. Ook hebben we gekeken naar hoe de inwoners van Fryslân zich verhouden tot landelijk en lokaal beleid. Hieronder bespreken we de meest opvallende uitkomsten.

Belangrijkste maatschappelijke thema's

- De top vijf maatschappelijke onderwerpen die begin 2025 als het belangrijkst worden gezien door inwoners van Fryslân zijn: wonen voor jongeren, de stikstofcrisis, de toekomst van de gezondheidszorg, het functioneren van de woningmarkt en de toekomst van de landbouw in Fryslân. De belangrijkste thema's die inwoners identificeerden voor de langere termijn (2040) komen hiermee overeen: gezondheid en zorg, milieu en klimaat en de woningmarkt worden als belangrijkste thema's beschouwd. Bestaanszekerheid en betaalbaarheid wordt voor de toekomst verder ook als één van de belangrijkste thema's aangegeven.
- We zien verschillen tussen bepaalde groepen inwoners wat betreft de thema's die zij het belangrijkst vinden. Zo vinden jongeren bereikbaarheid en immigratie belangrijker dan gezondheidszorg en de toekomst van de landbouw. Om te zorgen dat ieders belangen goed worden meegenomen in het democratische proces is het van belang om alert te zijn op de verschillen die er tussen bepaalde groepen kunnen bestaan.

Politieke betrokkenheid van inwoners

Betrokkenheid bij verkiezingen

- De belangrijkste redenen om te gaan stemmen voor de inwoners van Fryslân zijn het belang van stemmen voor de democratie, de gevoelde verantwoordelijkheid om te stemmen en de mening dat stemmen een plicht is. Het belangrijkste hierbij is dus niet wat stemmen oplevert voor bijvoorbeeld een zetelverdeling, maar de waarde die het stemmen heeft in zichzelf en als bijdrage aan het democratische systeem.
- Specifiek bij jongeren zien we verder dat het willen geven van de eigen mening en het invloed willen uitoefenen op beleid ook belangrijke redenen zijn om te stemmen.
- Landelijk onderzoeken laten een samenhang zien tussen niet-stemmen en lagere brede welvaartsindicatoren zoals gezondheid, eenzaamheid en werkeloosheid. Verder laten ze zien dat beweegredenen om niet te stemmen vanuit politieke negativiteit, een gebrek aan politieke kennis, en situationele redenen voortkomen. Het structureel niet-stemmen van bepaalde groepen brengt het risico met zich mee dat deze groepen niet voldoende gerepresenteerd worden binnen het democratisch systeem.

Het beeld vanuit de regio

- Het vertrouwen in de regering en de Tweede Kamer is in de afgelopen jaren sterk gedaald, terwijl het vertrouwen in de gemeente in die periode in grote lijnen stabiel is gebleven. Dit vertaalt zich niet in de opkomstpercentages voor de Tweede Kamer- en gemeenteraadsverkiezingen: deze laten slechts een geringe daling zien en zijn omgekeerd evenredig met het vertrouwen dat men in de desbetreffende instituties heeft.
- Inwoners van Fryslân zijn niet tevreden met de verhouding tussen de provincie en de landelijke overheid en media. Er wordt te weinig geïnvesteerd in Fryslân, er is te weinig bekend wat er in de provincie speelt en de aandacht vanuit de landelijke politiek en media is niet voldoende volgens de inwoner.

Betrokkenheid op lokaal niveau

- Bij een aanzienlijk deel van de inwoners van Fryslân leeft de wens om betrokken te willen worden bij het maken van beleid door de gemeente of door provincie.
- Dit geldt het meest voor inwoners met een hbo- of wo opleiding en de leeftijdsgroep tot 50 jaar. Dit brengt het risico met zich mee van oververtegenwoordiging van een bepaalde groep personen in het democratische proces.

Het bovenstaande in ogenschouw nemend zien we enerzijds vanuit Fryslân een positieve basis voor een goed functionerende democratie. We hebben bijvoorbeeld gezien dat de inwoners van Fryslân zich betrokken voelen bij gedeelde maatschappelijke thema's en dat ze stemmen omdat ze belang hechten aan de democratie en zich hier verantwoordelijk voor of verplicht aan voelen. Ook gaf de helft van de inwoners aan graag meer betrokken te willen zijn bij beleid van de gemeente.

Er zijn echter ook negatieve aspecten waar rekening mee moet worden gehouden. Een aanzienlijk deel van de stemgerechtigden maakt geen gebruik van hun stemrecht, er is een dalend vertrouwen in de landelijke overheid en inwoners van Fryslân voelen zich landelijk onvoldoende gehoord. Ook is de politieke betrokkenheid van bepaalde groepen inwoners hoger, waardoor hun stem meer gehoor zou kunnen krijgen. Deze aspecten verdienen aandacht, om daarmee een goed functionerende democratie in stand te houden en te bevorderen.

// BRONNEN

Kiesraad. (n.d.). *Verkiezingen.* https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen

Krouwel, A. P. M., van Lindert, J., Kutiyski, Y., & Pupovac, D. (2018). *Typen niet-stemmers: Onderzoek naar verschillende typen niet-stemmers en hun beweegredenen om sommige verkiezingen wel en andere niet te gaan stemmen.* (Kennisbank Openbaar Bestuur). Ministerie van BZK.

Motivaction. (2025). *Gedragsonderzoek verkiezingscommunicatie: Onderzoeksrapport.* https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2025/07/28/gedragsonderzoek-verkiezingscommunicatie-onderzoeksrapport

Panel Fryslân. (2024). *Leefbaarheid.* Planbureau Fryslân

Panel Fryslân. (2025). *Meedoen en vertrouwen.* Planbureau Fryslân

Planbureau Fryslân. (2023). *Panel Fryslân: Onderzoeksverantwoording: Steekproef en werving van een representatief internetpanel.* https://www.planbureaufryslan.nl/wp-content/uploads/2024/01/Verantwoording-herwerving-panel-2023.pdf?x80738

Planbureau Fryslân. (2024). *Fries geluk staat onder druk.* https://www.planbureaufryslan.nl/publicaties/fries-geluk-onder-druk-reden-tot-actie/

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Raad voor het Openbaar Bestuur, Raad voor Volksgezondheid & Samenleving. (2023). *Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's*. https://www.raadrvs.nl/documenten/2023/03/27/elke-regio-telt

Raad voor het Openbaar Bestuur. (2025). *Naar een sterkere democratie: Voor, met en van burgers. Den Haag*. https://www.raadopenbaarbestuur.nl/site/binaries/site content/collections/documents/2025/9/11/naar-een-sterkere-democratie/rob-signalement-naar-een-sterkere-democratie.pdf

SCP. (2025a). *Burgerperspectieven 2025: Bericht 2. Thema: sociale cohesie en zorgen over samenleven*. https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2025/06/19/burgerperspectieven-2025-bericht-2

SCP. (2025b). *Burgerperspectieven 2025: Bericht 2. Update: stand van het land.* https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2025/06/19/burgerperspectieven-2025-bericht-2

Voogd, Josse de & Cuperus, René. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden.* https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2021/12/17/atlas-van-afgehaakt-nederland

// BIJLAGE 1: COMPLETE VRAGEN BELANGRIJKSTE ONDERWERPEN

Participatie 2025

Wat zijn volgens u op dit moment de drie belangrijkste onderwerpen die in Fryslân spelen?

U mag maximaal drie onderwerpen kiezen.

- [ ] Gas-/zout-/zandwinning
- [ ] Toekomst landbouw in Fryslân
- [ ] Wonen voor jongeren
- [ ] Positie MKB
- [ ] Toerisme
- [ ] Stikstofcrisis
- [ ] Friese cultuur en taal
- [ ] Bereikbaarheid (binnen Fryslân en met de rest van Nederland)
- [ ] Bevolkingskrimp (afname bevolkingsaantal)
- [ ] Personeelstekorten
- [ ] Inzetten op duurzaamheid
- [ ] Voorzieningen in kleine(re) woonplaatsen
- [ ] Bestrijding criminaliteit
- [ ] Energiekosten
- [ ] Armoedebestrijding
- [ ] Mienskip/gemeenschapsgevoel
- [ ] Ontwikkeling natuur en landschap
- [ ] Verenigingsleven en vrijwilligerswerk
- [ ] Vergrijzing van de bevolking
- [ ] Biodiversiteit
- [ ] Toekomst gezondheidszorg
- [ ] Functioneren woningmarkt
- [ ] Groeiende politieke polarisatie
- [ ] Immigratie
- [ ] Betrouwbaarheid van de overheid
- [ ] Kwaliteit van het onderwijs
- [ ] Iets anders, namelijk: ……
- [ ] Iets anders, namelijk: ……
- [ ] Iets anders, namelijk: ……

Leefbaarheid 2024

Als u nadenkt over Fryslân in het jaar 2040, met welk van de onderstaande onderwerpen denkt u dat het dan slechter gaat dan nu?

U kunt meerdere antwoorden aankruisen

- [ ] Bestaanszekerheid en de betaalbaarheid van het leven
- [ ] Gezondheid en zorg
- [ ] De arbeidsmarkt
- [ ] De woningmarkt
- [ ] De leefbaarheid van de woonomgeving
- [ ] De manier waarop mensen in Fryslân met elkaar omgaan
- [ ] Veiligheid
- [ ] Het groen en de natuur
- [ ] Het milieu en klimaat
- [ ] De bereikbaarheid van dagelijkse voorzieningen (bijvoorbeeld supermarkt, drogist, basisschool)
- [ ] Kunst en cultuur
- [ ] Het onderwijs
- [ ] Hoe het gaat met de jeugd
- [ ] Vergrijzing (groei aantal ouderen)
- [ ] Migratie
- [ ] Het verenigingsleven
- [ ] Anders, namelijk

// BIJLAGE 2: METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

Voor dit onderzoeksrapport hebben we gebruikgemaakt van twee uitvragen binnen Panel Fryslân, het representatieve panel van Planbureau Fryslân. De eerste vragenlijst is uitgevoerd in oktober 2024 en ging over de leefbaarheid in Fryslân. 2.986 inwoners hebben de vragenlijst volledig ingevuld. De tweede vragenlijst ging onder andere over het politiek vertrouwen en mediagebruik van mensen. Deze vragenlijst is uitgezet in februari 2025 en volledig ingevuld door 2.617 inwoners.

Panel Fryslân is een representatief panel van inwoners van Fryslân van 18 jaar en ouder. Ten tijde van de uitvraag bevatte Panel Fryslân zo'n 8.000 inwoners. Met behulp van dit panel verzamelen we data waarmee we uitspraken kunnen doen over de situatie van de Friese bevolking als geheel. Leden van Panel Fryslân worden aselect uitgenodigd om deel te nemen. Toch zijn er verschillen in deelname en uitval tussen bevolkingsgroepen, wat leidt tot een panel dat op sommige punten afwijkt van de totale Friese bevolking (Planbureau Fryslân, 2023). Om deze scheefheid zo veel mogelijk te corrigeren, passen we *raking* toe. Daarbij wegen we de resultaten op basis van leeftijdscategorie, opleidingsniveau, COROP-regio en geslacht. Hierdoor tellen jongeren en lager opgeleiden in de analyses relatief zwaarder mee.

Afhankelijk van methode, vraagstelling en timing van de uitvraag zijn de resultaten van dit onderzoek niet één op één te vergelijken met de resultaten van ander onderzoek. Rondom verkiezingen wordt er regelmatig onderzocht wat inwoners belangrijke maatschappelijke- en/of verkiezingsthema's vinden. De uitkomsten hiervan variëren met de genoemde factoren, bijvoorbeeld wanneer er gebruik wordt gemaakt van een selecte in plaats van een aselecte steekproef. Voor meer informatie over Panel Fryslân en de wervingsmethode, zie: https://www.planbureaufryslan.nl/panelfryslan/ .

COLOFON

‘Een verkenning van politieke betrokkenheid in Fryslân’ is een uitgave van Planbureau Fryslân, oktober 2025.

Auteurs

Mandy Bosma en Jolijn Hutjes

Met medewerking van

Bernard Boorsma, Siebren Kooistra, Ymko Braaksma

Eindredactie

Stephanie Brands

Planbureau Fryslân
Prins Hendrikstraat 8
8911 BK Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@planbureaufryslan.nl
www.planbureaufryslan.nl

Planbureau Fryslân wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

© Planbureau Fryslân, 2025. Verveelvoudigen is toegestaan, mits Planbureau Fryslân als bron wordt vermeld.